

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 7-8-9-10
1989-1990-1991-1992

İstanbul-1995

MÜŞKILU'L-KUR'AN

Doç. Dr. Yakup ÇİÇEK

Kur'an-ı Kerim ayetleri arasında ilk nazarda var görülen **ihtilaf** ve **tenakuz** keyfiyetine "**Müşkilü'l-Kur'ân**" denir. Aslında Allah'ın kelamında her hangi bir ihtilaf ve tenakuzun varlığı sözkonusu olamaz.¹ Çünkü Kur'an'ın her ayeti, ilmi her şeyi kuşatmış olan Yüce Allah'ın kelamıdır.

Biz bu konuya, önce **ihtilaf** kavramı üzerinde biraz durarak girmek istiyoruz.

GİRİŞ

İhtilaf, lugatta ittifaksızlık demektir. Hakikî ve zahirî ihtilaf kısımlarına ayrılır. Aslında birbirinden ayrı olan iki söz arasında **hakikî ihtilaf** vardır. Birbirine aslında değil de, görünüşte zıtlık bulunan iki kelam arasında ise, ancak zahirî ihtilaf bulunur.²

"Siz, (Muhammed hakkında) **değişik ve çelişkili görüşler belirtmektесiniz**",³ ayetinde yer alan "**muhtelif**" kelimesi; kök olarak, iki kişiden her birinin hal ve kavlinde ötekinin gittiği yolun, söylediği sözün aksini iltizam etmesi demek⁴ olan muhalefete dayanmaktadır. Ancak kelime, **muhtelif** ve **muhtelef** şekillerinde okunmaktadır. Tehânevî'nin de açıkça belirttiği gibi, "**muhtelif**" şeklindeki kullanılışı daha yaygındır.⁵

1 Cerrahoğlu İsmail, **Tefsir Usûlü**, s. 179, Ankara, 1983.

2 Bilmen Ömer Nasuhî, **Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Müfessirin**, I, s. 153, İstanbul, 1973.

3 **Zâriyât**, 51/8.

4 İsfehâni Hüseyin b. Muhammed Râğb, **el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân**, s. 156.

5 Tahânevî Muhammed b. 'Ali, **Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn**, tashih: Mevlevî Muhammed, Vecih Abdulhak, Mevlevî, Gulam Kadir, Kalküta, 1762'der ofset, İstanbul, 1984, I, s. 487.

Bu kelimenin ikili okunuşu ve manaları hakkında yegâne açıklamayı 'Aliyyu'l-Kaarî (v. 1014/1605) ve 'Abdunnâfi Efendi (v. 1308/1893) yapmaktadır.⁶

Bazı alimlere göre, ihtilaf, delile müstenid olacağından aslında bir ic-tihad demektir. Hilâf ise, bir delile dayanmayan aykırı görüş olduğundan dolayı, ilmî değildir ve memnûdur. Bu duruma göre, ihtilafta maksat aynı, yol farklıdır; hilaf ise, hem hedef ve hem de yol ayrıdır. Onun için ihtilaf, bir rahmet; hilaf ise bir bid'at eseri sayılmıştır.

Kimilerine göre de, iki kelime arasında ihtilafın bulunabilmesi için, muasır olmaları gereklidir. Çünkü çağdaş olmayanların arasındaki itti-faksızlığa hilâf adı verilir. Ayrıca râcih mukabilindeki mercûh görüşe de "hilaf" denmektedir.

İhtilaf tabiri, genel olarak her bilim dalında başka başka anlamlarda kullanılmaktadır. Meselâ **Belâgat** ilminde, fesahat bakımından, beyan uslûbünca başı sonuna uymayan sözlere "**muhtelef kelam**" denir.⁷ Ha-discilere göre muhtelif, aralarında mana bakımından zahiren bir tezdad görülen hadislerdir. Araları telif edilerek tezdad kaldırılır. Burada telifi mümkün olan ve olmayan ihtilaflar vardır.⁸ Aralarında bir tercih kabil olmazsa **tavakkuf** edilmesi gerekir.⁹

Bilindiği gibi, Kur'an İlimleri, Kur'an'ın özelliklerine, Hadis İlimleri de, **rivayet edilen vahy**¹⁰ veya **vahye dayanan sünnet** demek olan Hadis'in taşıdığı hususiyetlere bağlı olarak vücut bulmuştur.¹¹

Dil bilimcilerinin, aslı Arapça mı, yoksa yabancı menşeli mi diye ihtilaf ettikleri kelimeye de "**muhtelef**" denir.¹²

Muhakkık mütekelimlere göre, ihtilaf, iki şeyin birbirine mutekabil ve mütemasil olmamasıdır. Başka bir ifade ile, iki varlığın ne birbirine mutekabil ve ne de mütemasil olmasıdır. Yani asıl özelliklerinin

6 'Aliyyu'l-Kaarî, **Şerh Nuhbe**, İstanbul, 1327, s. 96; Abdunnâfi Efendi, **el-Eseru'l-Mu'teber**, İstanbul, 1301, s. 78; Çakan İsmail Lutfi, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İstanbul, 1982, s. 31.

7 Bilmen Ömer Nasuhî, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 153.

8 A.g.e., I, s. 153; Hakim Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbüri, **Kitabu Ma'rifeti 'Ulûmi'l-hadis**, s. 122, Medine, 1977, (haydarabad baskısından offset), 3. baskı: Şâfiî Muhammed b. İdris, **er-Risâle**, tahk., Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, 1940, s. 487, (el-Umm, VIII'in sonunda); Tahânevî, **Keşşâfu İstilahati'l-fünûn**, I, s. 443.

9 Tahânevî, **Keşşâfu İstilahât**, I, s. 443; Bilmen Ömer Nashi, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 153.

10 ez-Zerkeşi Bedruddin Muhammed, **el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an**, I, s. 16-21, Kahire, 1957; Şâfiî, **er-Risâle**, s. 91-93, 109; İbn Hazm 'Ali, **el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, I, s. 87, Kaasimî Cemaled-din, **Kavâ'id**, s. 32, Dimeşk, 1935; Ebu Zehv, **Muhaddisûn**, s. 15, Mısır, 1958.

11 Dârimî Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, **Sünenü'd-Dârimî**, s. 48; İbn Hazm, **İhkâm**, s. 198; Ebu Zehv, **Muhaddisûn**, s. 11; Okîç Muhammed Tayyib, **Bazı Hadis Meseleleri**, s. 120, İstanbul, 1959; Çakan İsmail Lutfi, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, s. 29.

12 Tahânevî, **Keşşâfu İstilahât**, I, s. 443.

bütününde ortak olmamasıdır. Buna "tehalüf" de denir.¹³

Hakimlere göre ihtilaf, iki şeyin aynı mahiyette tamamiyle müşterek bulunmamasıdır. Böyle birbirine muhalif olan iki varlık arasında bazan bir çelişki bulunur, bazan da bulunmaz.¹⁴

Fıkıh usûlcülerine göre ihtilaf, iki delilin, aralarını cemetmek mümkün olamayacak şekilde birbirine muhalif olmasıdır. Buna genelde ihtilaf yerine "tearuz" adı verilmektedir.¹⁵

Müşkil kavramı ise, dinleyenin üzerinde bir süre düşünmeden gerçek manasını anlayamayacağı kelimedir. Mücmel de buna yakın bir anlam taşır. Nitekim müşkil ile mücmel arasında büyük bir fark yoktur.¹⁶

Özellikle dinî ilimlerde kullanılan ihtilaf, tearuz ve müşkil kavramları hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra şimdi esas konumuz olan, Kur'an ayetleri arasında ilk nazarda var görülen ihtilaf keyfiyetine, yani "Müşkilü'l-Kur'an" konusuna geçebiliriz.

AYETLERDEKİ İHTİLAF

Ayetlerdeki ihtilaf, bazı ayetlerin manaları arasında ve bu ayetlere ait olmak üzere müfessirlerin açıklamalarında görülen farklılıklardan oluşur. Zahirî ve hakikî ihtilaf kısımlarına ayrılır.¹⁷

A- ZAHİRÎ İHTİLAF

Kur'an, ilahî bi kelam olduğundan ayetleri arasında hakikî bir ihtilafın varlığı mümkün değildir. Ancak ilk bakışta bazı ayetler arasında, bir ihtilaf varmış gibi görünürse de, küçük bir inceleme neticesinde gerçekte bir çelişkinin olmadığı hemen anlaşılır.¹⁸

İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an hakkında yeterli bilgisi ol-

13 Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 153.

14 A.g.e., I, s. 154.

15 Tahanevi, *Keşşafu İstilahât*, I, s. 990 vd.

16 A.g.e., s. 786. Ayrıca aynı eserde, ihtilaf kavramının Astronomi bilimindeki kullanımı hakkında bilgi verilmektedir. Bak.: *Keşşafu İstilahât*, s. 443; Tearuz, 990; müşkil, s. 786; muaraza, s. 991. Müşkil ve mücmel ayet için burada şu örneği verebiliriz: "Tarlalarınıza (hanımlarınıza) dilediğiniz gibi gelebilirsiniz." ayetindeki "ennâ" kelimesi, hem "nasıl" ve hem de "nereden" anlamlarına gelir. Burada, nereden anlamında anlaşılması ilk anda mümkün görünüyorsa da, aslında "nasıl" anlamında kullanılmıştır. Çünkü ayet üzerinde, ilgili olduğu konuyu da dikkate alarak biraz durulduğunda bu husus hemen anlaşılır. Kadına arkadan cinsel ilişkide bulunmanın yasak olduğu malumdur.

17 Bilmen, *Tefsir Tarihi*, I, s. 154; Suyûtî Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'an*, II, s. 71.

18 Bilmen, *Tefsir Tarihi*, I, s. 154.

mayanlar, bu konuda yanlış bir düşünceye kapılabileceklerinden, bu hususun da ortaya konulmasında yarar vardır.

Malum olduğu üzere ayetler ile ayetler, hadisler ile ayetler, hatta hadisler ile hadisler arasında gerçek bir ihtilaf mevcut olamaz.²⁰ Nitekim Yüce Allah, Peygamberimizin ancak vahyedilene söyleyeceğini, fakat çelişkili sözler asla söylemeyeceğini bildirmektedir.²¹ Bununla beraber ayetler ve hadisler arasında zahirî bazı ihtilaflar bulunmaktadır.²²

a) Zahirî ihtilaf sebepleri:

Şimdi zahirî ihtilafların sebeplerini maddeler halinde sıralayabiliriz:

1- Kıraat farklılıkları

Tarihen sabittir ki, İslam'ın ilk günlerinden itibaren kendini gösteren ve üçüncü halife Hz. Osman zamanında bariz bir şekilde ortaya çıkan **Kıraat meselesi**, tefsir hareketinde mühim rol oynayan amillerden biridir.²³

Bazan ayetteki bir kelime, iki kıraatlı olabilir; yani iki şekilde okunabilir. Bu durumda her müfessir, ayeti kabul ettiği kıraata göre anlayabilecektir. Bu durumda da aslında, ayetler arasında gerçek anlamda bir ihtilaf yoktur.²⁴

Tefsirde zahiri ihtilafa sebep olan kıraat çeşitlerini şöylece özetleyebiliriz:

a. Harekesi değişip, mana ve sureti (kelimenin aslı) değişmeyen kıraat:

قال يا قوم هؤلاء بناتي هن أطهر لكم فاتقوا الله ولا تخزون في ضيفي.

Yani, "Lut, Ey Kavmim, işte şunlar kızlarımdır. (Onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerim önünde beni rezil etmeyin", dedi."²⁵

Burada kıraatı farklı olan kelime, "ethara" ve "etharu" şeklinde okunmaktadır. Bu kelimenin nasb kıraatına göre okunması, şaz bir

20 Bilmen Ömer Nasuhî, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 154; Ziyâuddin ez-Zebidî, **Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi**, Kamil Miras, 2. baskı, Ankara, 1970, VII, s. 308-344.

21 Necm, 53/3: وما ينطق عن الهوى . ان هو الا وحى يوحى

22 Bilmen, **Tefsir Tarih**, I, s. 155; Suyûtî, **el-İtkân**, II, s. 80.

23 Cerrahoğlu İsmail, **Tefsir Tarihi**, s. 95.

24 Bilmen, **Tefsir Tarihi**, I, s. 155.

25 Hüd, 78.

kıraattır.²⁶

b) Mana ve irabı değişen ama şekli değişmeyen kıraat:

انظر الى العظام كيف ننشرها

Yani "Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl birbirini üstüne koyup yerlerine getiriyoruz?"²⁷ Burada diğer kıraat olan نشرها "onları nasıl diriltiyoruz" anlamındadır.

c) Manası ve harfleri değişen ama şekli değişmeyen:

حتى اذا فرغ عن قلوبهم

Yani "Onların yüreklerinden korku giderilince.."Diğer kıraata ise فرغ bitirilince" şeklindedir.²⁸

d) Şekli değişen ama manası değişmeyen: كالصوف المنفوش

Yani, "Dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gün". Buradaki كالعن kelimesi de yine yün anlamında olup ayetin manası değişmemektedir.²⁹

e) Şekli ve manası değişen: وطلع منضود

Yani, "Meyvaları tıklım tıklım dizili muz ağaçları.." Burada ikinci kıraatta yer alan kelime طلع olup muz ve hurma çiçeği anlamındadır.³⁰

f) Takdim-tehirli olan kıraat: وجاءت سكرة الموت بالحق و "Ölüm sarhoşluğu gerçekte geldi"; diğer وجاءت سكرة الحق بالموت kıraatında ise, "ölüm sebebiyle Hakk'ın sekeratı geldi" demektir.³¹

g) Ziyadelik ve noksanlık olan kıraat: و ما عملت ايديهم "Elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yesinler"; diğer kıraat ise, و ما عملته ايديهم olup, bunda ismi mevsûle raci ait zamiri zikredilmiştir. Mana ise farklı değildir.³²

Bütün alimler ve kurra', sadece aşağıdaki şartlara uyan kıraatın sahih olacağı konusunda görüş birliği etmiştir:

1. Kıraat, Hz. Osman'ın bazı bölgelere gönderdiği nüshanın metnine tamamen uymalıdır.

2. Arapçanın lehçesine, gramerine, üslûbuna ve deyimlerine uy-

26 Kurtubî Ebu Abdillâh Muhammed, el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an, IX, s. 76; el-'Ukberî, et-Tibyân fi l'dabî'l-Kur'an, II, s. 709.

27 Sebe', 19; ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, s. 214.

28 Bakara, 259; ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, s. 214.

29 Kâri'a, 5; ez-Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfan, I, s. 139; İbn Kuteybe, Te'vilu Müşkîli'l-Kur'an, s. 110.

30 Vâki'a, 29; İbn Kuteybe, Te'vilu Müşkîli'l-Kur'an, s. 111.

31 Kaaf, 19.

32 Bakara, 238; ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, s. 215; et-Taberî Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmi'u'l-Beyan, II, s. 81; İbn 'Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, II, s. 309; Mâide, 118; Cuma, 9.

malıdır.

3. Okunan metin, kesintisiz bir isnad zinciriyle Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır.

Bu nedenle Kur'an kıraatında sadece bir kaç farklı tarz vardır ve bunlar anlam bakımından birbirine zıt değil; aksine anlam ve kapsamı genişletecek niteliktedirler. O halde Peygamberimizin de bizzat okuduğu bu farklı kıraatlar, anlamı daha geniş ve anlaşılır kılmaktadır.

Örnek olarak **Fatiha** suresinin 3. ayeti ile **Maide** suresinin 6. ayetinde farklı iki kıraatı ele alalım: Fatiha'nın 3. ayetinin bir kıraatı, **Din gününün sahibi**"= مالك يوم الدين anlamına gelir; diğer kıraatı ise, "**Din gününün hükümdarı**"= ملك يوم الدين manasına gelir. Bu iki farklı kıraatın, ayetin anlamını daha geniş kıldığı görülmektedir.

Maide suresinin 6. ayetinin bir okunuşu:

يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلوة فاغسلوا وجوهكم وأيديكم إلى المرافق وامسحوا برؤوسكم وأرجلكم إلى الكعبين

Yani "**Ey İman edenler, namaz kılmaya kalktığınızda, yüzlerinizi yıkayın, kollarınızı yıkayın ve ayaklarınızı da (yıkayın)**" anlamına gelir. İkinci kıraat ise, "**yüzlerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve ayaklarınızı da (meshedin)**" manasına gelir. İkinci okunuş, bir önceki abdestte ayakların yıkanmasından sonra mest ayakkabısı giyildiğinde, ıslak ellerle mestler üzerine meshedilmesini mümkün kılar.

Bu iki örnekte, farklı kıraatın aslında hiç bir değişikliğe sebep olmadığı görülmektedir. Aksine farklı kıraatları, anlamı daha geniş kapsamlı yapmaktadır. Aynı durum diğer farklı kıraatlar için de geçerlidir.³³

2- Hakikat-Mecaz

Kur'an'da kelimeler hakikî manalarında kullanıldıkları gibi, bazan da mecazî anlamda kullanılmışlardır. İslam alimlerinin çoğunluğu, Kur'an'da mecazın varlığını kabul etmişlerdir.

Bununla beraber, **Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed et-Taberî** (v. 335/946), zahiri mezhebinin kurucusu olan **Davud b. Ali Halef el-İsbehânî** (v. 270/883), Mutezile fakihlerinden **Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsbehânî** (v. 370/910) gibi bazı kimseler, Kur'an'da mecazın olamayacağını söylemişlerdir. Onların dışındaki alimler ise, bu görüşü

³³ Ebu'l-Alâ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, müş., terc., İstanbul, 1986, I, s. 18-19; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 95.

kabul etmez ve batıl olduğunu savunurlar. Çünkü Kur'an'dan mecazı kaldıracak olursak, onun güzellik yönü de büyük oranda ortadan kalkmış olur. Kur'an'ın ibaresinin tatlılığı ve çekici güzelliği, biraz da kendisinde var olan mecazlardan ileri gelir.

Mecaz; aklî mecaz ve lugavî mecaz kısımlarına ayrılır. Bir sözün başka bir manada kullanılmasının çeşitleri pek çoktur. Bu cümleden olarak bazan bir bütünü ifade için, onun bir kısmı, bazan da bunun aksi zikredilebilir.³⁴

Kur'an'da yer alan bir çok mecazlar vardır. Örnek olarak bir kaç tanesini kaydedebilim:

يجعلون اصابعهم فى آذانهم من الصواعق حذر الموت

"Parmaklarını kulaklarına tıklarlar",³⁵ ayetindeki parmaklardan maksat, parmak uçlarıdır. Çünkü parmakların hepsi kulağa sokulamaz. Bu bir mecazî mürseldir. Ayrıca parmak uçları yerine, parmakların zikredilmesindeki incelik, onların hakka karşı çok ilgisiz kalmalarını ifade etmesidir.³⁶

و اذا رأيتهم تعجبك اجسامه

"Onları gördüğün zaman vücutları hoşuna gider"³⁷ ayetindeki "ecsâm=vücutlar" kelimesinden, onların yüzleri kasedilmiştir. Çünkü Resûllah'ın onların, vücutlarını değil, yüzlerini görmesi sözkonusudur.³⁸

ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاکرام

"Yalnız Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü kalacaktır",³⁹ ayetindeki "vech=yüz" kelimesi, Allah'ın zatı manasında kullanılmıştır. Yine "Yüzünüzü Mescidi Haram tarafına çevirin = وحيث ما كنتم فولتوا وجوهكم شطره = ayetindeki yüzünüzü çevirin ifadesi, kendinizi çevirin anlamındadır.⁴¹

"İnsanları sarhoş görürsün, oysa onlar sarhoş değillerdir."⁴² Bu ayette, insanlar sarhoştur, değildir, gibi bir ifade görülüyorsa da, aslında buradaki sarhoşluk, Kıyametin kopmasında ortaya çıkan korku ve büyük sıkıntıdır. Yoksa bildiğimiz anlamdaki sarhoşluk değildir.⁴³

"Onun annesi Cehennemdir"⁴⁴ فامه هاوية ve "Nebi (a.s.), mü'minlere,

34 Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usûlü, s. 178.

35 Bakara, 19.

36 Suyûtî, el-İtkân, I, s. 97; Ebû Yahyâ Zekeriyâ el-Ensârî, Fethu'r-Rahmân, Beyrut, 1983, s. 17.

37 Munafikûn, 4.

38 Suyûtî, el-İtkân, I, s. 97.

39 Rahman, 27.

40 Bakara, 44.

41 Suyûtî, el-İtkân, I, s. 97.

42 Hacc, 2.

43 Suyûtî, el-İtkân, II, s. 77; İbn Kesir, Tefsir, I, s. 404; Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usûlü, s. 181.

44 Kari'a, 9; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, s. 537.

kendi nefislerinden daha evladır; hanımları da mü'minlerin anneleridir"⁴⁵ النبي اولی بالمؤمنین من انفسهم وازواجه امهاتهم ayetleri de, mecazî anlam taşımaktadırlar. Çünkü birinci ayette, annenin çocuğunu kucağına alıp sarması gibi, cehennemin de onu içine alıp kuşatacağı ifade edilmektedir. İkinci ayette de, Resulullah'ın hanımlarının, özellikle nikah, saygı ve hürmet bakımından anne gibi oldukları bildirilmektedir.⁴⁶

3- Müşterek lafızlar=çok anlamlı kelimeler

Kur'an'da yer alan çok manalı bazı kelimeler vardır ki, özellikle müşkilü'l-Kur'an konusunda bu durumun da bilinmesi sözkonusudur. Mesela aşağıdaki ayette geçen "kazâ" kelimesi müşterek bir lafız olup, birden çok anlamlar için kullanılır.

فيمسك التي قضى عليها الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى

Yani, "Böylece ölüm hükmünü verdiği ruhları (Kıyamete kadar) alıkor".⁴⁷ Bu ayette "hüküm verdi" anlamında kullanılan fiil, "kazâ" fiilidir. Bu fiil, bundan başka bir çok anlamlar için de kullanılır: Kesin karar verdi,⁴⁸ bildirdi,⁴⁹ yaptı,⁵⁰ işledi⁵¹ gibi anlamlar bunlardandır.

Aynı şekilde " الهدى =hüdâ" kelimesi de, irşad etti,⁵² açıkladı⁵³, çağırdı, davet etti,⁵⁴ ilham etti,⁵⁵ infaz etti⁵⁶ gibi anlamlara gelir.

" الأمة =Ümmet" kelimesinin de bir çok manaları vardır: İnsanlardan bir sınıf,⁵⁷ zaman, vakit,⁵⁸ rabbanî imam,⁵⁹ onlardan bazılarını oluşturur

45 Ahzab, 6; İbn Kuteybe, Te'vil, s. 104.

46 Ayet ve Hadislerdeki mecaz için bak: Rahman, 31; İnfıtar, 8; İnşıkak, 6; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an, s. 110; İbn Kuteybe, Tefsiru Garbi'l-Kur'an, s. 521; Rûm, 22, Nahl, 68; Fussilet, 11; Lisanu'l-Arab, I, s. 69; İbn Fâris, Mekayisü'l-Luğa, Haleb, 1366, II, s. 273; İbn Cerir, Câmi'u'l-Beyân, I, s. 406; Kaaf, 30; İbn Kuteybe, el-Me'arif, Kahire, 1353, s. 17; İbn Kuteybe, el-Me'âni'l-Kebir, Haydarabad, 1368, I, s. 183; ez-Zemahşeri, Esâsü'l-Belâğa, Daru'l-Kütüb, 1341, II, s. 558; Rûm, 35; Nisa, 164; Nahl, 40; Bakara, 30; A'raf, 11; İsrâ, 61; Kehf, 50; Tâhâ, 116; Saad, 19; Sebe', 10; İsrâ, 14; Mülk, 8; Furkan, 12; Sahihi Buhârî, XI, s. 475; Müslim, IV, 2187; İbn Huzeyme, Kitabu't-Tevhîd, 64 vd.; el-Câhız, el-Beyân ve't-Tebyîn, 1366; Darimi, Sünen, I, s. 33; Ebu Davud, Sünen, III, s. 33; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, s. 204; Suyûti, el-Hasâisü'l-Kübrâ, II, s. 256; Felak, 4-5; el-Câhız, el-Heyevan, VI, s. 248, IV, s. 488; En'am, 33; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, es-Saade, 1328, IV, s. 111; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an, s. 110-134; Yıldırım Suat, Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş, s. 115, İstanbul, 1985.

47 Zümer, 42.

48 Lisanu'l-Arab, X, s. 43; İsrâ, 23; Zümer, 42.

49 İsrâ, 4.

50 Fussilet, 12; Tâhâ, 72.

51 Yunus, 71; Lisanu'l-Arab, IV, s. 379; İbn Kuteybe, el-Me'âni'l-Kebir, II, s. 1039; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an, s. 443.

52 Lisanu'l-Arab, XX, s. 227; el-İtkan, I, s. 241; el-Burhan, I, s. 103.

53 Fussilet, 17; Secde, 26; A'raf, 100.

54 Ra'd, 7; Enbiyâ, 73.

55 Tâhâ, 50.

56 Yusuf, 53.

57 Lisanu'l-Arab, XIV, s. 288; İbn Kuteybe, Te'vil, s. 444; Bakara, 213; En'am, 38.

58 Yusuf, 45; Hüd, 8.

59 Nahl, 120.

انفروا خفافا وثقالا وجاهدوا باموالكم وانفسكم في سبيل الله.
**"Boşanan kadınlar, üç kuru' süresi bek-
 lerler,"**⁶⁰ meâlindeki ayette geçen **"kuru"** kelimesi, müşterek bir lafız olduğundan, hem hayzı, hem de temizliği ifade eder. O halde burada da bir zıtlık yoktur. Çünkü kuru', sözü müşterek bir lafız olarak, hem hayız ve hem de onun zıddı olan temizlik demektir. Bu anlamları, birbirine zıt olsalar bile, ayetin onlardan her birine göre anlaşılması doğrudur, yani bir çelişki sayılamaz.⁶¹

Başka bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

انفروا خفافا و ثقالا وجاهدوا باموالكم و انفسكم في سبيل الله

**"Ağırılar ve hafifler olarak savaşa gidiniz ve malınızla, nefsi-
 nizle Allah yolunda cihad ediniz."**⁶² bu ayette yer alan **"ağırılar ve
 hafifler"**i, bazı müfessirler **"gençler ve yaşlılar"**, bazıları, **"zenginler
 ve fakirler,"** kimileri **"bekarlar ve evliler,"** **"dinç olanlar ve olma-
 yanlar"** ve kimileri de **"sağlıklı olanlar ve hastalar"** diye tefsir
 etmişlerdir. Bu tefsirler arasında da bir ihtilafın olduğunu söyleyemeyiz.
 Çünkü ayette geçen **"hifaf ve sikal"** kelimeleri, mezkur tefsirlerden her
 birinin manasını taşımaktadır. O halde her müfessirin de, ayeti bu man-
 alardan birine göre anlayıp tefsir etmesi bir çelişki olarak görülemez.

"Millet" sözcüğü de müşterek lafızlardan olup, alimlerden bir ce-
 maat,⁶³ din,⁶⁴ aynı dine mensup topluluk,⁶⁵ gibi anlamlara gelir.⁶⁶

Müşterek kelimelerden biri de **"kunût"** sözcüğüdür. Namazda ayak-
 ta durmak (kıyam),⁶⁷ namaz,⁶⁸ dua etmek, konuşmamak,⁶⁹ ubudiyeti ik-
 rar etmek,⁷⁰ itaat etmek,⁷¹ demektir.⁷²

Örnek olarak bir kaçını kaydettiğimiz bu kelimeler gibi, Kur'an'da
 daha bir çok müşterek lafızlar vardır.

60 Bakara, 228.

61 Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 157.

62 Tevbe, 41; İbn Kuteybe, *Tevîlu Müşkili'l-Kur'an*, s. 445.

63 Alu İmrân, 104.

64 Zuhuruf, 22, 23; *Lisânu'l-Arab*, XIV, s. 292.

65 Mü'minûn, 52; Nahl, 93.

66 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an*, s. 415-416.

67 *Lisânu'l-Arab*, II, s. 378; Resulullah'a, en faziletli namaz hangisidir? diye sorulduğunda, **"Kunutu=kıyamı en uzun olanıdır."** Buyurdu. bak: Müslim, *Kitabu Salati'l-müsafirîn*, I, s. 520; İbn Mâce, *Kitabu İkâmeti's-Salah*, I, s. 457; Tirmizî, *Kitabu's-Salah*, I, s. 87; Ahmed, *Müsned*, III, s. 302, 391; Mesâi, *Kitabu'z-Zekat*, I, s. 349.

68 Zümer, 9; Hadis için bak: Müslim, III, s. 1498; Ahmed, *Müsned*, II, s. 424; Ebu Ya'la, *Müsned*, IV, s. 1402.

69 Bakara, 232; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, s. 305 vd.; Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, V, s. 227-231.

70 Rûm, 26.

71 Ahzâb, 35.

72 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an*, s. 451 vd.

4- Muhkem-Müteşabih

Kur'an ayetlerinin büyük bir kısmı, pek çok kimsenin anlayabileceği şekilde muhkem, diğerleri de müteşabihdir. Müteşabih, bir çok manaya ihtimali olup, bu anlamlardan birini tayin edebilmek için haricî bir delile ihtiyacı olan ayetlerdir.

Şu ayet muhkem-müteşabih konusuna açıklık getirmektedir:

هو الذى نزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن أم الكتاب وأخر متشابهات فاما الذين فى قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة و ابتغاء تأويله و ما يعلم تأويله الا الله و الراسخون فى العلم يقولون امنا به كل من عند ربنا و ما يذكر الا اولو الالباب.

Yani "(Ya Muhammed,) sana Kitabı indiren O'dur. Onun bir kısım ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitabın esasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne araaak (bazı insanları saptırmak) ve (kendi arzularına göre) te'viline yeltenmek için onun müteşabih olanına tabi olurlar. Oysa onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez? İlimde yüksek payeye erenler ise, "biz ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır", derler. Bunları salim akıl sahibi olanlardan başkası iyice düşünemez."⁷³

Manasını, yalnız Yüce Allah'ın bildiği müteşabih ayetler olduğu gibi, insanın gerekli sebeplere başvurarak ve ilimde rusuh sahibi olarak anlayabileceği müteşabih ayetler de vardır.

Müteşabih ayetler, manası, muhkem ayetle mukayese edilerek bilinebilen ve hakiki manasını yalnız Yüce Allah'ın bildiği ayetlerden oluşur. Müteşabih ayetteki gizlilik, bazan lafızda, bazan manada, bazan da her ikisinde birden bulunur.⁷⁴

Kur'an, Arapça lisanıyla nazil olduğuna göre, ondaki beyan özelliklerini taşıyacaktı. Bu itibarla, şu hususlar Kur'an'da da yer alır: İcaz, te'kid, işaret yoluyla ifade, derin anlayışlı olanların farkına varabilecekleri incelikler, manaları açık olan ifadeler, emsal yoluyla açıklama vb. özellikler.⁷⁵

Bir kısım müteşabih ayetlerin manalarını ancak ilimde derinleşmiş olanların bilebileceği söylenmiştir. Nitekim "Onun tevilini ancak Allah

73 Alu İmran, 7; bak: *Lisanu'l-Arab*, VIII, s. 504; ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, Mısır, 1957, II, s. 168; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 1957, II, s. 68 vd.; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 128; Ebu Yahya Zekeriyya, *Fethu'r-Rahmân*, s. 79; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir (v. 666/1267), *Mesâilü'r-Râzî ve Ecvibituhâmin Garâibi Âyi't-Tenzil*, s. 26, tah., İbrahim 'Utve 'İvaz, birinci baskı, Mısır, 1961. Bu eser, özellikle ayetlerin irab ve meânî gibi yönlerini açıklaması bakımından önemlidir.

74 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 129.

75 İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, s. 86; *Lisanu'l-Arab*, XVII, s. 275.

bilir"⁷⁶ ayetinin devamında, ilimde rasin olanların da, bir görüşe göre, bir kısım tevillerini anlayabilecekleri ifade edilmektedir. Peygamberimiz, Hz. Ali'ye bazı ayetlerin tefsirini öğretmiş, **İbn Abbas** hakkında ise,

اللَّهُمَّ فَقهه في الدين و علمه التأويل

"**Allahım, ona tevili öğret ve onu dinde fakih eyle**" diye dua etmişti.⁷⁷ Yani ona tevilini manasını öğret, diye niyazda bulunmuştu.⁷⁸

Ekseri ulema, müteşabih ayetlerin tevilini Allah'tan başka kimse bilemez, görüşünü savunurken, **Ebu İshak eş-Şirazi** (v. 476/1088) gibi bazı zatlar da, rasih alimlerin müteşabih ayetlerin te'vilini bilebileceklerini söyler.⁷⁹

Kur'an, muhkem ve müteşabih ayetlerden teşekkül ettiğine göre, bir kısmını diğerine tercih ve tevil etmekte luğat, nahiv, meânî, beyân, fıkıh usulü gibi bir çok ilimlerin öğrenilmesine ihtiyaç vardır.⁸⁰

5- Ayete iki ayrı mananın verilmesi

Bazı ayetler ve özellikle onların tefsirleri arasında, bir ayete iki ayrı mana verilebilmesinden kaynaklanan zahirî ihtilaf görülebilir. Bu da aslında gerçek bir ihtilaf olmayıp görünüşte bir ihtilaf niteliğindedir.

Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz: Bir ayette:

لقد كنت في غفلة من هذا فكشفنا عنك غطائك فبصرك اليوم حديد

"(Allah ona) **Andolsun sen bundan gaflet içinde idin. Biz senin gözünden perdeni açtık; bugün artık gözün keskindir, dedi.**"⁸¹ Diğer bir ayette ise, **و تريهم يعرضون عليها خاشعين من الذل ينظرون من طرف خفي** Yani "**Ateşe arzolanurlarken onların, aşağılıktan başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün**"⁸² buyurulmaktadır.

Görüldüğü gibi, burada birinci ayette gözün keskin olması, ikinci ayette ise, gizli gizli bakılması yani bir bakıma gözün keskin olmaması yer almaktadır. Aslında ayetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci ayette geçen "gözün keskin olması"nın manası, müşahede ile elde edilen

76 **Alu İmran**, 7.

77 **İbn Kuteybe**, **Tevilu Müşkilü'l-Kur'an**, s. 99; **el-İsâbe**, IV, s. 91; **Fethu'l-Bari**, I, s. 155; **Müslim**, IV, s. 1927; **İbn Sa'd**, **Tabakat**, II, s. 365.

78 **Lisanu'l-Arab**, XVII, s. 418; **Tenzibu't-Tehzib**, I, s. 269, IV, 332; **Suyûti**, **el-İtkan**, I, s. 96; **İbn Kuteybe**, **Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an**, s. 99.

79 **Cerrahoğlu İsmail**, **Tefsir Usûlü**, s. 129; **Subhi Salih**, **Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1965, s. 282 vd.

80 **Zerkeşi**, **el-Burhan**, II, s. 80; **Suyûti**, **el-İtkan**, II, s. 6 vd.

81 **Kaaf**, 22.

82 **Şûrâ**, 45.

kuvvetli bilgi demektir.⁸³

Yine, *الدين امنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب*

Yani "Onlar ki, inanmışlar, kalbleri Allah'ı zikretmekle huzur ve sukûna kavuşur";⁸⁴ ayeti ile, *انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله وجلت قلوبهم*
"Mu'minler o kimselerdir ki, Allah zikredildiği zaman yürekleri ürperir, titrer"⁸⁵ ayetinde ifade edilen, "kalblerin mutmain=sakin olması" ve "kalblerin ürperışı ve titreyişi", ilk anda bir çelişki gibi görünürse de, aslında öyle değildir. Çünkü kalbin mutman olması, tevhidin kabulüyle inşirah bulmasıdır. Kalblerin titreyişi ve ürpermesi ise, doğruluktan ayrılma ve hidayetten sapma korkusundandır.⁸⁶ Nitekim aşağıdaki ayette bu iki durum bir arada yer almaktadır:

اللّٰه نزل احسن الحديث كتابا متشابها مثاني تقشعر منه جلود الذين يخشون ربهم ثم تلين جلودهم و قلوبهم الى ذكر اللّٰه.

"Rablerinden korkanların, bu Kitap'tan tüyleri ürperir sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine yumuşar."⁸⁷

6- Ayetteki muhtelif nevi ve safhalar

Bazan ayetler arasında görülen zahirî ihtilaf, ayette mevcut bir ifadenin muhtelif neveleri ve safhalarından ileri gelmiş olabilir. Örnek olarak Hz. Adem (a.s)'in yaratılışı ile ilgili bir ayette,

ان مثل عيسى عند اللّٰه كمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون

"Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yaratı. Sonra ona "Ol" dedi ve oluverdi."⁸⁸ buyurarak onu topraktan; diğer bir ayette de, *و لقد خلقنا الانسان من صلصال من حمأ مسنون*
"Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan", şekillenmiş cıvık bir balçıktan yarattık"⁸⁹ işlenebilen bir balçıktan;

فاستفتهم اهم اشد خلقا ام من خلقنا انا خلقناهم من طين لازب

"Şimdi sor onlara, yaratılış bakımından onlar mı daha zor, yoksa bizim yarattıklarımız mı? Zira biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık."⁹⁰ ve bir diğer ayette de Yüce Allah;

83 Suyûtî, *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'an*, II, s. 77.

84 Ra'd, 28.

85 Enfâl, 2.

86 Suyûtî, *el-İtkan*, II, s. 77.

87 Zümer, 23; *Mesâilü'r-Râzi*, s. 300-303.

88 *Alu İmran*, 59; *Mesâilü'r-Râzi*, 26 vd.

89 *Hicr*, 26; *Mesâilü'r-Râzi*, s. 167.

90 *Saffat*, 11.

خلق الانسان من صلصال كالفخار

"Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı"⁹¹ buyurmaktadır.

Geçen ayetlerde açık olarak ifade edildiği gibi, Hz. Adem (a.s.)'in yaratılışı konusunda, kendileri ve anlamları farklı kelimeler kullanılmıştır. Bu durumda da ayetler arasında gerçek manada bir ihtilaf yoktur. Çünkü onların hepsinin aslı topraktır. Bu değişikliklerden her biri, toprağın aldığı değişik özelliklerinden kaynaklanmaktadır.⁹²

Yine Kur'an-ı Kerim'de, yılanın bahsedilirken bir ayette,

فالتى عصاه فاذا هى ثعبان مبین

"Bunun üzerine Musa, asasını atıverdi; bir de ne görsünler, âsâ apaşıkarc koca bir yılan (oluvermiş)"⁹³; diğerc bir ayette de,

وان الق عصاك فلما رآها تهتز كأنها جان ولى مدبرا ولم يعقب

"Ve asanı at, denildi. Musa, attığı asayı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı."⁹⁴ buyurulmaktadır. Bu ayetler üzerinde de, sözkonusu olan şeyin muhtelif nevi ve safhaları dikkate alınarak durulduğunda, aralarında gerçek bir ihtilafın olmadığı görülecektir.

Kur'an'da geçen, الصراط المستقيم Sıratı mustakîm,⁹⁵ sözünü, müfessirler, Kur'an'a uymak, İslam, sünnet ve cemaat, kulluk yolu, Allah ve Resulüne itaat gibi sözlerle açıklamaktadırlar. Bu farklı tefsirler de, aslında bir ihtilaf değildir. Çünkü sıratı mustakim'den asıl maksat, Yüce Allah'ın rızasına ulaşmaya vesile olan her şeydir. Binaenaleyh Kur'an'a uymak, İslam ve benzeri şeyler, bu yoldaki birer vesiledir. O halde bu tefsirlerden her biri, bir hakikatın özellik ve safhalarından birini ifade etmiş olmaktadır.⁹⁶

7- Konu ve yer değişikliği

Ayetler arasında görülen zahiri ihtilaf, bazan konu ve yer değişikliğinden ileri gelir. Mesela aşağıdaki ayetlerde bir yandan insanların sorguya çekilecekleri ifade edilirken, diğerc taraftan insan ve cinne

91 Rahman, 14; Suat Yıldırım, Kur'an İlimlerine Giriş, s. 114.

92 Suyûtî, el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân, II, s. 76.

93 Şu'ârâ, 32.

94 Kasas, 31.

95 Fâtiha, 5; Mesâilü'r-Râzi, 2 vd.

96 Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi, I, s. 157.

bir şey sorulmayacağı buyurulmaktadır. Sebep ise, konu ve yer değişikliğidir:

"وقفوهم انهم مسئولون"

Durdurun onları, çünkü sorguya çekileceklerdir⁹⁷; diğer bir ayette de yine sorguya çekilecekleri bildirilerek;

فانسلن الذين ارسل اليهم و لنسلن المرسلين

"gönderilmiş olanlara soracağız, elbette gönderilen elçilere de soracağız",⁹⁸ buyurulmaktadır. Oysa diğer bir ayette,

فيومئذ لا يسئل عن ذنبه انس ولا جان

"O gün ne insana, ne de cinne günahından sorulmaz"⁹⁹ buyurulmaktadır.

Görüldüğü gibi, ilk iki ayette sorgulamanın yapılacağı, sonraki ayette ise, kimseye günahından sorulmayacağı kaydedilmektedir. Buradaki zahirî ihtilafın sebebi, konu ve yer değişikliğidir. Çünkü Kıyamette değişik mevkiler vardır. Bunların bazılarında insanlar, sorguya çekilirken, diğer bazılarında sorguya çekilmezler veya onlara hiç iltifat edilmez.¹⁰⁰

Kıyamette, sorgulama yapılarak sorulan sorular, ağlatan ve kusurları ortaya çıkaran sorulardır. Sorulmayacakları ise, mazeret ileri sürme ve hucet getirmeye çalışmakla ilgili olan sorulardır.¹⁰¹

Yine bir ayette Yüce Allah, kişinin hanımları arasındaki adalet görevinden bahsederek, **"adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alınız,"** buyururken, diğer bir ayette de, bu konuda adalet yapılamayacağını bildirmektedir. İlk ayet şöyledir:

و ان خفتم الا تعدلوا فواحدة او ما ملكت ايمانكم

"Adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın alınız."¹⁰² Aynı konudaki diğer ayette şöyle buyurulmaktadır:

و لن يستطيعوا ان تعدلوا بين النساء ولو حرصتم

"Kadınlarınız arasında tam adalet elinizden gelmez."¹⁰³

Bu iki ayet arasında ilk anda bir çelişki var gibi görünüyorsa da, birinci ayetin hukukun ifası; ikinci ayetin ise, insan gücünü aşan kalbî meyille ilgili olduğunu düşündüğümüzde, konularının farklı olduğunu

97 Saffat, 24.

98 A'raf, 6.

99 Rahman, 39.

100 Suyûtî, el-İtkân, II, s. 76; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, s. 65; ayrıca aynı konuda bak: Rahman, 37, 39; Kasas, 75, 78; Kaaf, 28; Mürselât, 35; Zümer, 31; Bakara, 111; Nemi, 64; Tûr, 25; Saffat, 27; Yasin, 52.

101 el-İtkân, II, s. 76; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, 6.

102 Nisâ, 3; Mesâilü'r-Râzi, s. 41-63.

103 Nisa, 129.

kavriyerek aralarında bir çelişki olmadığını hemen anlarız.¹⁰⁴

Bir ayette Yüce Allah, emirle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

قل ان الله لا يأمر بالفحشاء اتقولون على الله ما لا تعلمون

"De ki, Allah, kötülüğü emretmez; Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"¹⁰⁵ başka bir ayette,

و اذا اردنا ان نهلك قرية امرنا مترفيها ففسقوا فيها فحق عليها القول فدمرناها تدميرا

"Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşlarına emrederiz, onlar da orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helakâ müstehak olur; biz de orayı darmadağın ederiz."¹⁰⁶ Buyurulmaktadır. Burada birinci ayet, dinî konularla, diğeri de kevnî hususlarla ilgili olduğuna göre, aralarında bir ihtilaf yoktur.

Konumuzla ilgili bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

قل انكم لتكفرون بالذى خلق الارض فى يومين و تجعلون له اندادا ذلك رب العالمين

"De ki, siz yeri iki günde yaratana mı inkar ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O, alemlerin Rabbidir."¹⁰⁷ Devamında da,

و جعل فيها رواسى من فوقها و بارك فيها و قدر فيها اقواتها فى اربعة ايام سواء للسائلين

"O, yeryüzünde sabit dağlar yerleştirdi. Ve onu mübarek kıldı; rızıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini, dört devre içerisinde yetiştirmesini uygun olarak koydu."¹⁰⁸

Yine,

ثم استوى الى السماء و هى دخان فقال لها و للارض اتتيا طوعا او كرها قالتا اتينا طائعين

"Sonra buhar halinde olan semaya yöneldi; ona ve yeryüzüne, isteyerek veya istemeyerek, ikiniz de gelin, buyurdu. İkisi de, isteyerek geldik, dediler."¹⁰⁹

Görüldüğü gibi, bu ayetler, Yüce Allah'ın semayı, yeryüzünden sonra yarattığı hissini vermektedir. Oysa konu ile ilgili başka bir ayette,

أتتم اشد خلقا ام السماء بنيتها رفع سمكها فسويها و اغطش ليلها و اخرج ضحيتها و الارض بعد ذلك دحيها

"Sizin yaratılışınız mı, yoksa semanın yaratılışı mı daha zordur? Allah, onu bina etti, yükseltti ve düzenine koydu. Gecesini kararttı, kuşluğunu çıkardı. Ondan sonra da arzı (yeryüzünü)

104 Suyûti, el-İtkân, II, s. 77; Cerrahoğlu İs., Tefsîrüsülü, 80.

105 A'râf, 28; Mesâilü'r-Râzi, 92-103.

106 İsrâ, 16; Mesâilü'r-Râzi, s. 182-197.

107 Fussilet, 9.

108 Fussilet, 10.

109 Fussilet, 11.

döşedi."¹¹⁰ buyurarak semanın yeryüzünden önce yaratıldığını bildir-mektedir.

Bu iki ayetin manası üzerinde durulduğunda, aralarında bir çelişkinin olmadığı görülür. Çünkü son ayette geçen "**dehâ**" fiili, yeri iki günde yaratmaya başladı, semaları yarattı sonra yeryüzünü yaydı anlamlarına gelmektedir.¹¹¹ Çünkü sözkonusu fiil, yaydı anlamına da gelir.¹¹²

Ayrıca ayette yer alan "**ondan sonra,**" ifadesi "**onunla beraber**" diye de anlaşılabilir. Çünkü "**ba'd=sonra**" kelimesi, bazan "**ma'a=beraber**" manasını ifade için de kullanılmaktadır.¹¹³

8- Bir kelimenin zahir anlamının esas manasına muhalif olması

Kur'an'da azı ayetlerin zahir manalarının, esas manalarına muhalif olduğunu görmekteyiz. Bu keyfiyet de, zahirî ihtilafların sebeplerinden birini oluşturur. Bilindiği gibi Arap dilinin ifade özellikleri yeterince bilinmezse, bir takım yanlış anlamaların meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Konumuzla ilgili olarak bir kimse, ayetin esas manası yerine, onun zahir anlamını alarak, ayetler arasında bir çelişkinin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Bu konuda da verilebilecek bir çok örnekler vardır. Bir kaç tanesine temas ederek mevzuya açıklık getirmek istiyoruz.

Bu cümleden olarak bazı ayetlerde; zemetmek üzere bazı kimselere beddua edilmesi, ama bunun bizzat vukuununun kastedilmemiş olmasını söyleyebiliriz. Meselâ bir ayette, قتل الحراصون "**Yalancılar ölsün, kahrolsun**"¹¹⁴ buyurulmaktadır. Yani Allah Resulüne yalan isnat edenler, o sihirbazdır ve yaptıkları sihirdir, diyenler; o kahindir, söyledikleri kehanettir, diyenler ve onun tebliğ ettikleri bir takım efsanelerdir iddiasında olanlar kahrolsun, onlardan hoşnut olunulmaz demektir.¹¹⁵

Yine başka bir ayette, قتل الانسان ما اكفره "**Ölesice insan ne kadar inkar ediyor**"¹¹⁶ buyurulmuştur. Bu ayette geçen "**mâ ekfere**" fiili, ne kadar inkar ediyor, demek olup hayret ifade ettiği gibi, insanı inkar etmeye

110 Nâzi'at, 27-30; Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, 8/5565

111 İbn Kuteybe, **Tefsiru Garibi'l-Kur'an**, s. 513; ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf**, IV, s. 182.

112 **Lisanu'l-Arab**, XVIII, s. 275.

113 İbn Kuteybe, **Te'vilu Müşkili'l-Kur'an**, s. 68.

114 **Zâriyât**, 10.

115 İbn Cerir et-Taberi, **Câmi'u'l-Beyân**, XXVI, s. 119; İbn Kuteybe, **Te'vilu Müşkili'l-Kur'an**, s. 275.

116 **'Abese**, 17.

götüren nedir? anlamına da gelir.¹¹⁷ Bu ayette aslında kafir olanların bilfiil ölmeleri değil, yaptıkları işin çok sevimsiz olduğunu kastedilmektedir.

وقالت اليهود عزير ابن الله وقالت النصارى المسيح ابن الله ذلك قولهم بافواههم يضاهفون قول الذين كفروا من قبل قاتلهم الله انى يؤفكون.

"Yahudiler, Üzeyir (a.s.) Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesih (a.s.) Allah'ın oğludur, dediler. Bu, onların uydurdukları sözleridir ki, onu daha önceki kafirlerin kavrillerine benzetiyorlar. Allah, onları kahretsin; batıla nasıl çevriliyorlar?.."118

Bu ayetlerde geçen bedduaların gerçekleşmesi kastedilmemektedir. Nitekim İbn Abbas; Kur'an'da yer alan bu gibi, **kahrolsun, ölsün**, vb. ifadeler; aslında lanet bildirirler. Buna göre, kahrolsunlar, ölsünler demek; onlara lanet olsun demektir. Ayrıca hayret anlamı da taşırılar".¹¹⁹ demiştir.

Bu ifade tarzı, Hadislerde de yer almaktadır. Nitekim ayetlerde yer alan ifadelerin benzerlerine bazı hadislerde rastlıyoruz. Bu cümleden olarak, hacda hayız olup, diğerlerini bekleten bir kadına Peygamberimiz "Boynu kırılacağı" demiş, ama bundaki beddua anlamını asla kasetmemiştir. Diğer bir ifade ile, bu hadisin lafızlarının medlülü kasetdilmemiştir.¹²⁰

9- Bir harfi cerrin diğerinin yerine kullanılması

Ayetler arasında görülen zahiri ihtilafın sebeplerinden biri de, bir harfi cerrin bir diğerinin yerine kullanılmasıdır. Arapçada var olan bu özellik te bilinmezse, ayetlerin manasını doğru olarak anlamak zorlaşır.

Bu hususla ilgili olarak Kur'an'da bir çok ayetler görmekteyiz. Örnek olarak bir kaçını kaydedelim:

وما ينطق عن الهوى . ان هو الا وحى يوحى

"O, kendi hevasından konuşmaz, ancak kendisine vahyedilene söyler"¹²¹ buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi, bu ayette cerr harfi olarak

117 Taberi, Cami'u'l-Beyân, XXX, s. 35; İbn Kuteybe, Müşkilü'l-Kur'an, s. 276.

118 Tevbe, 30.

119 Taberi, Cami'u'l-Beyân, X, s. 80; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 279.

120 Bu konuda başka hadisler de vardır. Biz burada ilgili bazı kaynakların adlarına temas etmekle yetinmek istiyoruz: Tecrid-i Sarih Tercemesi, VI, s. 90; Buhari, III, s. 474; Lisanu'l-Arab, XI, s. 345; VII, s. 48; İbn Kuteybe, el-Me'âni'l-Kebîr, II, s. 786; Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an, s. 279; el-Bahrü'l-Muhîr, VIII, s. 507; Tahâvî, Müşkilü'l-Asar, IV, s. 300; 'İlelu'l-Hadis, II, s. 262; el-Cerh ve't-Ta'dil, III, s. 391; Tehzibu't-Tehzib, VII, s. 165.

121 Necm, 3.

"bâ" yerine, "an" harfi kullanılmıştır. "Bâ" harfi cerrinin "ile" ve "an" harfi cerrinin "-den, dan" anlamına geldiği malumdur.¹²²

Bazan 'alâ harfi cerri yerine, lam harfi cerri;¹²³ ma'a harfi cerri yerine ilâ;¹²⁴ min harfi cerri yerine 'alâ;¹²⁵ bâ harfi cerri yerine min;¹²⁶ min harfi cerri yerine bâ¹²⁷ harfi cerri kullanılmıştır.

Örnek olarak bir kaç tanesini kaydettiğimiz, bir harfi cerrin yerine bir diğerrinin kullanılması, bu sayılanlardan ibaret değildir. Özellikle tefsir kitaplarında bu konuya da yer verilerek, ayetlerin manalarının doğru olarak anlaşılmasına yardımcı olunmuştur.

Bu arada Kur'an ayetleri arasında görülen zahiri ihtilaf sebeplerinden olarak bir kaç noktaya daha değinmek yerinde olacaktır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

Bazan zahiri ihtilafa, asıl lafzın başka bir şekle dönüştürülmüş olmasının yol açtığını görmekteyiz.

Meselâ, sinâ kelimesi, ¹²⁸ والتين والزيتون وطور سينين

ve ¹²⁹ شكله ve "İlyâs" kelimesi, ¹³⁰ سلام على ياسين

şekline dönüştürmüştür.¹³¹

Yine bazı ayetlerdeki **mücmellik**, zahiri ihtilafa sebep olmaktadır. Mesela bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

ان الذين كفروا سواء عليهم اذ نذرتهم ام لم تنذرهم لا يؤمنون

"Kafirleri, korkutman veya korkutmaman onlar için eşittir; onlar iman etmeyeceklerdir. Allah, onların kalblerini mühürledi.¹³² Bu ayet, münkirlerin özellikle iman etme iradelerinin ellerinden alındığını göstermektedir. Ayetin zahiri bunu ifade etmektedir. Diğer taraftan, **"De ki, hak Rabbi-**

122 İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, s. 570; Edebu'l-Katib, s. 507.

123 Hucurat, 2 بعضكم لبعض كجهره بالقول ولا تجهروا له bu demektir. Edebu'l-Katib, s. 510; el-Bahru'l-Muhit, VII, s. 10; Suyûti, Şevâhidü'l-Muğni, s. 191; Mesâilü'r-Râzi, s. 320.

124 Nisâ, 2; Bu ayet مع اموالكم [مع اموالكم] ، و لا تأكلوا اموالهم الى اموالكم demektir. Alu İmran, 52; Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, s. 571.

125 Mutaffifin, 2, اذا اکتالوا على الناس ستوفون bu, [مع الناس] demektir. Bak: Sad, 38; Mâide, 107.

126 Ra'd, 11, bu, [بامر الله] يحفظونه من امر الله demektir.

Yine Ğafir, 15 يلقى الروح من امره ayeti, demektir.

127 Mutaffifin, 28; İnsan, 6; İbn Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, s. 575; Lisânü'l-'Arab, VII, s. 7.

128 Tin, 1-2.

129 Tûr, 2.

130 Saffat, 130.

131 Cerrahoglu İsmail, Tefsir Usûlü, s. 183.

132 Bakara, 7.

nizdendir; dileyen iman etsin, dileyen kafir olsun"¹³³ ayeti ise, onların da irade hürriyetlerinin olduğunu bildirmektedir. Yine bir ayette,

يا أيها الناس قد جاءكم الرسول بالحق من ربكم فآمنوا خيرا لكم

"Ey insanlar, Resûl size, Rabbinizden hakkı getirmiştir; iman ediniz, bu sizin için hayırlı olandır."¹³⁴ ayeti de, onların mükellefiyetini bildirmektedir. Bu duruma göre, acaba münkirler mükellef midirler? İki ayet arasında bir çelişki var mıdır?

Münkirlerin mükellef olmadıklarını ve ayetler arasında bir çelişkinin bulunduğunu söyleyemeyiz. Çünkü, birinci âyetteki kapalılık=mücmellik,

"Allah, onların kalblerini küfürleri *الا قليلا* فلا يؤمنون" ayeti ile açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre, inkar etmelerinden dolayı kalbleri mühürlenmiştir; yoksa, iradelerini kullanarak inkar yolunu tutmadan, kalbleri mühürlenerek müşrik olmaya mahkum edilmiş değillerdir. Bu yapılarını kazanmadan önce, aslında iman etmeye veya etmemeye müsait olduklarından, iman ile mükellef olmaları, *teklîf-i mâ lâyutâk* denilen, yapamıyacakları bir işle yükümlü kılınmaları demek değildir.

Yani kalblerinin, tevhidi kabul edemeyecek duruma gelmesi anlamında mühürlenmesi, onların iradelerini kullanarak kötülğü, Allah'a karşı isyan yolunu tercih etmeleri sebebiyle imanda muvaffak edilmemeleri demektir. Yoksa iradelerinin ellerinden alınması demek değildir.¹³⁶

Bazan ihtilaf, ayette yer alan bir fiilin isnadı yönünden olabilir. Örnek olarak, "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü Attığında sen atmadın, Allah attı."¹³⁷ ayetini ele alabiliriz. Bu ayeti incelediğimizde, öldürme işinin, kesb yönünden sahabeye; tesir=yaratma bakımından da Yüce Allah'a izafe ve isnad edildiğini görürüz.¹³⁸

Yine bazan ihtilaf, aynı fiilin isnadı yönünden taşıdığı farklılıklardan kaynaklanır. Meselâ vefatla ilgili bazı ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

حتى اذا جاء احدكم الموت توفته رسلنا و هم لا يفرطون

"Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler".¹³⁹ Diğer bir a-

133 Kehf, 29.

134 Nisâ, 170.

135 Nisâ, 155.

136 Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 156.

137 Enfâl, 17.

138 Suyûtî, *el-İtkân*, II, s. 77; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 188; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, I, s. 403.

139 En'am, 61.

yette, الذين تتوفيهن الملكة ظالمى انفسهم, **"Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler..."**¹⁴⁰; yine

اللّه يتوفى الانفس حين موتها و التى لم تمت فى منامها

"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda ruhları alır"¹⁴¹ قل يتوفىكم ملك الموت الذى وكل بكم ثم الى ربكم ترجعون **"De ki, Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."**¹⁴² ayetlerinde ruhların; resuller, melekler, ölüm meleği ve Allah tarafından kabzedileceği yer almaktadır.

Oysa aslında bunlardan maksat, melekler ruhları kabzeder; ölüm meleği emir verir veya dua eder; Allah ise ölümü yaratır, demektir.¹⁴³ Görüldüğü gibi, burada da sadece zahirî ihtilaf olup, gerçek bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Zahirî ihtilafın sebeplerinden biri olarak, bir suçun ve onun karşılığı olan cezanın, aynı fiille ifade edilmesini söyleyebiliriz. Bu durumun yer aldığı bir çok ayet vardır. Mesela **Bakara**,¹⁴⁴ **Tevbe**,¹⁴⁵ **Alu İmran**,¹⁴⁶ **Şûrâ**,¹⁴⁷ surelerinde bazı ayetlerde bu özellik görülmektedir.

Mesela bir ayette, ان الذين امنوا و عملوا الصالحات سيجعل لهم الرحمن وداً, **"İman eden ve salih ameller işleyenler için Rahman olan Yüce Allah, bir sevgi kılacaktır, yaratacaktır."**¹⁴⁸ Diğer bir ayette de,

و القيت عليك محبة منى

"Ona kendimden bir sevgi verdim."¹⁴⁹ buyurularak, ona bir sevgi verildiği haber verilmektedir. Birinci ayette ise, bir sevginin yaratılmasından bahsedilmektedir. Bu iki ayet arasında bir çelişki yok mudur? Aralarında aslında bir ihtilaf yoktur. Çünkü ard niyetten uzak, samimi ve çalışkan olanları; iyi ve kötü herkes sever, övgüyle anar. İkinci ayette de bu anlam ifade edilmektedir. Çünkü bilindiği gibi, orada sözkonusu olan **Hz. Musa** (a.s), herkese sevdirmişti. Hatta bu özelliğinden dolayı, her erkek çocuğu öldürten **Firavun**, onu öldürmemiş, aksine kendi evinde büyütmişti. Yani sevimli kılınması, öldürülme kurtulmasına da bir vesile olmuştur.¹⁵⁰

140 Nahl, 28.

141 Zümer, 42.

142 Secde, 11.

143 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 181.

144 Bakara, 14, 15.

145 Tevbe, 79.

146 Alu İmran, 74.

147 Şûrâ, 40.

148 Meryem, 96.

149 Taha, 39.

150 İbn Kuteybe, *Tefsiru Ğaribi'l-Kur'an*, s. 276; *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, s. 79.

Bazan bir hakikatı, bazı müfessirler lazımıyla, diğer bazıları da gayesiyle tefsir etmişlerdir. Aslında tefsir usulüne uygun olan bir davranışları, aralarında zahirî bir ihtilafın doğmasına sebep olabilmektedir. Bu da zahirî bir çelişkinin varlığı olup, gerçek bir ihtilaf olarak değerlendirilemez.

b) Zahirî İhtilafta Tercih Kuralları

Ayetlerin birbirlerine zıt gibi görünüşlerini izale etmek bazı kaidelelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kurallar sayesinde, ayetler arasında var görülen zahiri ihtilaflar hususunda, isabetli bir değerlendirme ve yorum yapılabilecektir. Tefsir Usûlü konularından önemli birini teşkil eden Müşkilü'l-Kur'an hakkında yer alan bu kaideleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Ahkam ayetleri arasında görülen ihtilaflarda, Hicretten sonra nazil olan ayetler, daha önce nazil olanlara tercih edilir.¹⁵¹ Bu durumda sonraki ayetin hükmü esas alınmış olur.¹⁵²

2. Ayetlerin ortaya koyduğu iki farklı hükümden birisi, Mekke halkının durumunu, diğeri Medine halkının durumunu anlatması halinde, Medinelilerin durumunu anlatanlar, diğerlerine tercih edilir.¹⁵³

7. Ashab ile Tabiin tefsirleri arasında ihtilaflar, aslında zahiri ihtilaf özelliğindedir. Bununla beraber, Ashabın görüşü tercih edilir.

8. İctihadî konularda, bütün ümmetin aynı görüşte birleşmesini istemek ve beklemek mümkün değildir. Bu durumda, delili daha kuvvetli olan görüş tercih edilir.

9. Tabiinden bir alimin bir ayet hakkında iki farklı görüşü nakledilse, mümkün olması halinde telif yolları aranır; aksi halde, genel olarak son tevcihi tercih edilir. Ama birinci tevcihi daha sahih bir yolla rivayet edilmişse, artık birinci görüşü tercih olunur.

10. Aslında tabiin ve diğer liyakatlı müfessirlerin ifadeleri arasındaki ihtilafların büyük çoğunluğu, zahiri ihtilaflardır. Özellikle içtihadî konularda, birden fazla görüşün olması, yani ilmî ihtilafların bulunması son derece tabiidir. Bunun ötesinde muteber ulema arasında gerçek bir ihtilafın varlığı nasıl izah edilebilir? Nitekim yoktur. Bu bakımdan bu konuda serdedilecek görüşler, yeterli bir araştırmanın mahsulü olarak çok

151 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 180.

152 İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, I, s. 403.

153 A.g.e., I, s. 403; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulu*, s. 180.

sağlam temeller üzerine bina edilmelidir.¹⁶⁰

B- HAKİKİ İHTİLAF

Müşkilü'l-Kur'an, aslında ayetler arasında var görülen, ama gerçekte var olmayan ihtilaf ve tearuz keyfiyeti olduğuna göre, hakikî ihtilafın bu konunun içinde yer alamıyacağı malumdur. Bununla beraber, aynı ayetler delil gösterilerek ortaya konulan farklı fikir ve anlayışlara da temas etmek yerinde olacaktır. Çünkü İslam'ın ilk yıllarından beri, bu çeşit ihtilafın varlığına kaynaklarda rastlamaktayız. Mesela **İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim** (213-276/828-889), konu ile ilgili meşhur eseri "**Te'vilü Müşkili'l-Kur'an**"da bu mevzuya da temas etmektedir.¹⁶¹

Bilindiği gibi, bir bütün olarak İslamiyeti ve özellikle onun temel kaynağı Kur'an ve Sünnet İlimlerini öğrenmiş, müslümanca bir yaklaşımla, Kur'an ayetlerini açıklamaya çalışan liyakatlı müfessirler ile, genelde bunların vasıflarının zıddı evsafi haiz bazı kişilerin açıklamaları arasında pek tabii olarak gerçek anlamda farklar bulunacaktır. Çünkü onların bir kısmı, İslama uygun Kur'anî ve bilimsel yorum getirirken, diğerleri ilmî sonuçlar ortaya koyucu kurallara uymadan, çoğunlukla İslama veya bazı müslümanlara karşı kinlerini ifade eden fikirler ileri sürerler.

Dünyada kötü insanları arkadaş edinen ve kötülüklerine katılan kimsenin Ahiretteki pişmanlığının konu edildiği bir ayette şöyle buyrulmaktadır: يا ويلتى ليتنى لم اتخذ فلانا خليلا "**Keşke falan kişiyi dost edinmeseydim.**"¹⁶² Allah'a isyan etmede itaat edilen her insanın kastedildiği bu ayeti; özellikle Şia mensubu bazı kimseler, ayette sözkonusu olan kişinin Hz. Ömer olduğunu iddia etmişlerdir. Yani ayetin manası, keşke "**Ömer'i dost edinmeseydim,**" demektir, demişlerdir.

Hiç bir makul tarafı olmayan bu yersiz te'vilin bir benzeri de Hz. Ebu Bekir hakkında yapılmıştır:

بعض الظالم على يديه و يقول يا ليتنى اتخذت مع الرسول سييلا

"O gün zalimler, ellerini ısırıp, keşke ben Peygamberle beraber bir yol edinseydim, der.¹⁶³ Aslında her zalimin kastedildiği bu ayeti de, ayette sözkonusu olan kişinin Ebu Bekir olduğunu ileri sürerek

160 Bilmen Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 156.

161 İbn Kuteybe, **Te'vilü Müşkili'l-Kur'an**, s. 261 vd.

162 **Furkan**, 28; Ayetin tefsiri ile ilgili bak: **el-Bahru'l-Muhit**, s. 495; İbn Cerir et-Taberi, **et-Tefsir**, XIX, s. 6; İbn Kesir, **et-Tefsir**, III, s. 317; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, s. 95.

asılsız bir kanaata sahip olmuşlardır.

Yine onlar, Hz. Ali'ye zikir ismini vererek aşağıdaki ayeti, ilgisi olmay-
an bir tarafa çekerek, yanlış bir şekilde manalandırmışlardır:

لقد اضلنى عن الذكر بعد اذ جاءنى

"O, beni bana gelen zikirten saptırdı. Zaten Şeytan, insanı (uçuruma sürükleyip) yapayalnız ve yardımcısız bırakır"¹⁶⁴ Bu ayette geçen "zikir"den maksat Hz. Ali'dir, demişlerdir.

الم تر الى الذين اوتوا نصيبا من الكتاب يؤمنون بالجبت والطاغوت

"Görüyorsun ki, kendilerine kitap verilenler, put ve tağuta inanıyorlar."¹⁶⁵ Hatta hamr=içki ve meysir=kumar kelimeleriyle yine onların kastedildiğini söylemişlerdir.

Bu ayetin manası şöyledir: "Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmedin mi? (Baksana onlar) puta ve batıla inanıyorlar ve inkar edenlere, "bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır," diyorlar.

Yahudilerin ileri gelenlerinden bazıları, Kureyşlileri müslümanlara karşı savaşa kıskırtmak için Mekke'ye gitmişlerdi. Müşrikler, kitap ehli ve daha bilgili kabul ettikleri bu adamlara, kendi dinlerinin mi, yoksa İslamın mı daha doğru olduğunu sordular. Bunlar da düşmanlık ve kinleri yüzünden, sizin dininiz, onun dininden daha doğrudur, diyerek şirki, tevhidden daha üstün gösterdiler. Ayet, onların bu davranışlarını anlatmaktadır.¹⁶⁶

İşte doğru olan tefsirler ile, doğru olmayan tefsirler arasındaki farklara "hakikî ihtilaf" denir.

a. Hakikî İhtilafın Sebepleri:

Tefsirler arasında görülen hakiki ihtilafın sebeplerini; bazı kişilerin ilimsiz, özellikle ilmî manada kişiliksiz, liyakatsiz ve gayri samimi olarak ayetler üzerinde yorum getirmeleri şeklinde kısaca özetlemek mümkündür. Bununla birlikte bu sebepleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Müfessir, tefsir ile ilgili rivayetler üzerinde durup, zayıf ile sahihine itina göstermiyerek, açıklamasını zayıf kaviller üzerine bina eder.

163 Furkan, 27; İbn Kuteybe, Te'vil, s. 261; et-Taberi, V, s. 83.

164 Furkan, 29; İbn Kuteybe, Te'vil, s. 262.

165 Nisâ, 57; İbn Kuteybe, Tevilü Müşkili'l-Kur'an, s. 261; Tefsiru't-Taberi, V, s. 83.

166 İbn Kuteybe, Tevilü Müşkili'l-Kur'an, s. 262; et-Taberi, et-Tefsir, V, s. 79; ed-Dürrü'l-Mensûr, V, s. 67; el-Vâhidî, Esbabu Nuzûli'l-Kur'an, s. 347.

Böylece sahih rivayetlere müstenid tefsirlere muhalefet ederek gerçek bir ihtilafın ortaya çıkmasına sebep olur.¹⁶⁷

2. Müfessir, yalnız Arapçayı bilmekle yetinerek, tefsir ettiği ayetin siyak ve sibakına, nüzul sebebine, mensuh olup olmadığına dikkat etmiyerek hatalı sonuçlara varır.¹⁶⁸

3. İçthadî bir konuda müfessir, ilmî usullere aykırı hareket eder, gerçek araştırmacıların tevcihlerine dikkat etmiyerek ilmî değeri olmayan indî fikirler serdedir.¹⁶⁸

4. Müfessir, ayetin luğat manasını, hakikî medlülünü hiç dikkate almaz, öncesi ve sonrasıyla olan irtibatına ehemmiyet vermez ve bu husustaki rivayetleri bir tarafa bırakıp, ayete kendi felsefî düşüncesine göre mana verir; bu şekilde ayetin manasını kendi yanlış fikrine, akidesine uydurmaya çalışmış olur. Takdir edileceği gibi, bu tefsir de muteber değildir.

5. Bid'atçı bir müfessir, bazı ayetleri kendi anlayışını destekleyecek şekilde te'vil ederek, özellikle ehli sünnet müfessirlerine muhalefet eder.

Tefsirler arasındaki bu çeşit ihtilaflar konusuna açıklık getirmek üzere bazı örnekler verebiliriz:

Görüşleri, tefsir ilminde gerçek bir ihtilafın varlığına sebep olan bazı müfessirler, bütün Peygamberlerin mucizelerini garib bir şekilde tevil ederek, değişik bir tarzda yorumlamaya çalışmışlardır. Mesela:

و يكلم الناس في المهدي وكهلا و من الصالحين

"O, beşikte iken de, yetişkinde de insanlara söz söyler"¹⁶⁹ ayetindeki "mehd=beşikte iken" sözcüğünü, hayatın çocukluk dönemi olarak küçüklükteki kuvvet ve cesareti ifade ettiğini; "kehl=yetişkin" kelimesinin de, büyüklük ve ihtiyarlıkta da azametini kırılmamasını anlattığını, yani onun büyük-küçük herkesle konuştuğunu, dolayısıyla mütevazı olduğunu anlatmaktadır, demektedirler.

Mezkur Hz. İsa (a.s.) ile ilgili mucize gibi, Hz. Musa'nın mucizeleri de inkar edilmek istenerek او حينما الى موسى اذ استسقى قومه ان اضرب بعصاك الحجر و "Musa'nın kavmi ondan su istedikleri zaman Musa (a.s.)'ya, asanla taş vur, diye vahyettik. Taştan on iki pınar fışkırp aktı";¹⁷⁰ ayetindeki mucizeye, onlar onun burhanları ve hüccetinin kuvvetini bildi-

167 Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 155.

168 A.g.e., I, s. 156.

169 Alu İmran, 46; Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 15.

170 A'râf, 160.

rir bir şeydir, manasını verirler. Aynı şekilde İbrahim (a.s.)'in ateşe atılmasını ve oradan sağlam olarak kurtulmasını, hicret ve tedbir manasına alarak, bunun bir mucize olmadığını savunurlar.

Bu kimseler melekleri, cinleri ve şeytanı da inkar ederler. Meleklerin, Adem (a.s.)'e secde etmesini de, alemlerin insana musahhar kılınmasıyla tevîl ederler. İblis'e de, hakka karşı kibirlenenlerin ismi gibi manalar verirler.

Zina edene ve hırsıza tatbik edilecek had cezaları, ancak bu suçları alışkanlık haline getirene uygulanabilir; yoksa bu işleri bir defa yapanlara tatbik edilemez, demektedirler. Çok kadınla evlenmek, faiz, zekat ve diğer bazı konularda da, İslam'ın kabul etmediği garib bir takım fikirler ileri sürerler.¹⁷¹

وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة

ve Rabbine nâzir yüzler, o gün parlaktır."¹⁷² Bu ayetteki "nazir"den maksat, ehli sünnet alimlerinin çoğunluğuna göre, "Ru'yetullah"tır. Malum olduğu gibi, Yüce Allah dünyada görülemez; Ahirette ise, mü'minler O'nu göreceklerdir.¹⁷³ Ayet, mü'minlerin Ahirette ru'yeti ilahiyeye ereceklerini müjdelemektedir. Ru'yetullahı kabul etmeyen Mutezile gibi bazı mezhep mensupları, ehli sünnet alimlerince isabetli olmayan tevellere saparak, nazar kelimesini intizar=bekleme anlamına almaktadırlar. Buna göre ayette geçen "rablerine nazirdirler=bakarlar" sözünü, Rablrinin sevabını muntazirdirlar yani beklerler şeklinde tevîl etmektedirler. Böylece bunlarla diğer müfessirler arasında ihtilaf ortaya çıkmaktadır.

ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين

"Şu ağaca yaklaşmayın, kendilerine zulmedenlerden olursunuz";¹⁷⁴ ayeti, Hz. Adem (a.s.) ile Hz. Havva'nın sözkonusu ağaca yaklaşmaktan yasaklandıklarını bildirmektedir. Bu ağacın ise ne ağacı olduğu konusunda bilgi verilmemektedir. Ayrıca tarih te bize bu hususta yardımcı olamamaktadır. Diğer taraftan bu konudaki hıristiyan ve yahudi kaynaklı bilgileri, kabul veya ret etmeye de mecbur değiliz. Bu gibi durumlarda açıklayıcı bir hadis varsa ona uyulur, yoksa tavakkuf edilir olduğu malumdur.

Durum böyle olduğu halde, o ağaç buğdaydı, incirdi, üzümdü diye, ge-

171 Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Tarihi, II, s. 360.

172 Kıyâme, 22, 23.

173 Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu, s. 294; Bursevî, İsmailHakkı, Rûhu'l-Beyân, I, s. 93; Bilmen, Tefsir Tarihi, I, s. 158.

174 Bakara,

nelde mesnetsiz olarak bilgi veren müfessirler, aslında gereksiz bir takım ihtilafların doğmasına sebep olmuş olurlar.

Aynı şekilde, haklarında ayet ve hadislerin bilgi vermediği ve başkaca da sağlam bilginin bulunmadığı **Ashab-i Kehf** in isimleri, **Hızır** (a.s.)'in öldürdüğü çocuğun adı gibi konularda da özellikle bazı tefsir kaynaklarında bir çok farklı sözler vardır.¹⁷⁵

Gulât-ı Şiâ ve asıl gayesi İslam dinini yıkmak olan **Batıniyye**, her zaman ve mekanda çeşitli isimler altında meydana çıkmış, ifsadını müslümanlar arasında yaymaya çalışmıştır. Zamanımızda da buna benzer hareketler eksik değildir.

Aslında gerçek tasavvufun ilgisi bulunmadığı **Hurûfilik** ve **Hurûfiler**, batıniyye akidesini benimsemiş, İslamı temelden yıkmaya çalışanlardan başkası değildir. Meydana getirdikleri tefsirleri de bu hedef doğrultusundadır.¹⁷⁶

Hindistan, Pakistan ve Güney Afrika'da **Ağa Han**, şimdiki torunu **Kerim Han** başkanlığındaki **İsmaililer**, **Aleviler**, İran'daki **Babiler**, Filistin'deki **Bahaîler**, Hindistan'daki **Kadiyanîler**, eski Batıniyye fırkasının zamanımızda yeşeren filizleridir. Bütün bunlar Kur'an'ı, zahirî manasına itibar etmeksizin kendi menfaatlarını gözetir şekilde, asılsız batınî bir mana ile tefsir etmektedirler. Bunlardan **Ağa Han**'ın başkanlığındaki **İsmailîler** ve **Alevîlerin** tefsire dair maruf eserleri yoktur. Hindistan'daki **Ahmedîlere** gelince, onlar **Kadiyan** şehrinde doğan **Mirza Çulam Ahmed**'e tabi olup, faal bir propoganda sayesinde bütün dünyada çoğalmaktadırlar. **Çulam Ahmed**'in 1896 senesinde bütün İslam alimlerine yazdığı bir mektuptan anlaşıldığına göre, o, mehdi ve mesihliğini iddia etmiştir. **Ahmedîler**, cihadı, silahla yapmaktan kaçınarak, özellikle İngiltere hükümetine karşı sadakat telkin ederler. Mehdi olarak onun, hem Hz. İsa ve hem de Hz. Muhammed'in şahsını kendinde toplayıp gizlediğini iddia ederler.¹⁷⁷

Babiler ve **Bahaîler**, batıl davalarını savunarak, kitap ve diğer eserlerinde bazı ayetleri tahrif etmeye çalışmışlardır.

Kur'an'da Yusuf suresinin 4. "**Yusuf, babasına babacığım, ben rüyada on bir yıldızın, ay ve güneşin bana secde ettiğini gördüm**", ayetini şöyle anlamaktadırlar. Yani, Allah'ın burada bizzat Yusuf'u zik-

175 Bilmen Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 159.

176 Ateş Süleyman, **İşari Tefsir Okulu**, s. 328; **The Encyclopedia ez İslam**, III, s. 600; **İslam Ansiklopedisi**, I, s. 590; Alûsî, **Râhu'l-Me'ânî**, I, s. 7; Gölpinarlı Abdalbaki, **Fazlullah Hurûfî'nin Oğluna Bir Mektup**, Şarkiyat Mecmuası, 1956, s. 37-57.

177 Muhammed Seyyid Geylânî, **Zeylu'l-Milel ve'n-Nihal**, Mısır, 1961 s. 58; Cerrahoğlu İsmail, **Tefsir Usûlü**, s. 297. İ.A., I, s. 221.

retmesinden maksat, Hüseyin b. Ali'dir. O, babasına, ben on bir yıldız gördüm, güneş ve ayı hak üzerine kuşatmışlar; Allah güneşle Fatıma'yı, Ay'la Muhammed'i kasetmiştir". İşte onların bu şekilde, ne aklın ve ne de dinin kabul etmiyeceği bir yığın asılsız görüşleri vardır.

Bahau'llah da, Kur'an'da geçen Sırat, Zekat, Hacc gibi kavramları kabul etmiyerek, bunlardan maksat imamlardır, demektedir.¹⁷⁸

Bu ve benzeri görüşler, Tefsir tarihindeki ilhad hareketlerinin bir parçasını oluşturur. Sözlük manasıyla; kabirde ölünün yan tarafa meyilini sağlamak, mezar kazmak, defnetmek, meyletmek, yönelmek, bir şeyden sapmak, yara açmak gibi anlamlara gelen **ilhad** kelimesi; bir kavram olarak Allah'a inanmama, doğru itikattan sapma, inanç bozukluğu ve dinsizlik manalarını ifade eder.¹⁷⁹

İlk günlerden beri, bazı kimseler veya gruplar hile ile İslamı yıkmak istemişler ve bu konuda kendilerine göre, en sağlam yol olarak da, Kur'an ayetlerini, kendi heva ve isteklerine uygun gelişi güzel tevîl etmişlerdir. Hatta müslümanları İslam'dan ve Kur'an'dan uzaklaştırmak için gayret sarfetmişlerdir. Meselâ Mısır'da, 1924 senesinde **Mahmud Azmi'nin el-Ahram** gazetesinde yazdığı bir yazısının başlığı "**Din Yükselme ve İlerlemeye Mani Olan Bir Bağdır, Onu Bırakınız**" olabilmektedir.¹⁸⁰

Kimileri de, bir takım felsefi fikirlerin tesiri altında kalarak, dinî gerçeklerden bazılarını inkar etmeye yönelmiştir. Etkisinde kaldığı felsefi düşünceden hareket ederek bazı ayetleri tutarsız bir şekilde tevîl edip, onları inkar etmekten çekinmemiştir. Mesela Şeytanın varlığını inkar etmede bir sakınca görmemiştir. Bazıları da, cinlerin yokluğunu iddia etmiş, bu konudaki ayetleri inancı doğrultusunda tevîl etmiştir. Hatta Kur'an'daki Cin suresinin ilk ayetlerinde geçen "**cin**" adını, bir Arap kabilesinin adı olarak almak istemiştir.¹⁸¹

Kur'an-ı Kerim'i ve diğer mukaddes kitapları hedef alan ilhad hareketlerinin bir kısmını bizzat Kur'an ele alıp anlatmaktadır.¹⁸² Bugün bu konuyu daha fazla müsteşrikler ele almışlar, Kur'an'ın bir vahiy mahsulü olduğuna inanmadıklarından, onun için başka kaynaklar arama yoluna gitmişler ve neticede hiç te ilmî olmayan garib iddialar ileri

178 ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn*, II, s. 255; İ.A., II, s. 233; Zeylu'l-Milel ve'n-Nihal, s. 41; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 298.

179 *Lisanu'l-'Arab*, III, s. 388; ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, Beyrut, 1966, II, s. 493; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, s. 353.

180 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 357.

181 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, s. 360.

182 bak: *Nahl*, 103.

sürmüşlerdir.

Özellikle Kur'an'ı ve İslamî ilimleri anlayacak ve anlatacak liyakatlı kadroyu yetiştirme görevini, son yıllarda çok ihmal eden İslam dünyası iyi bilmelidir ki, Avrupa, ortaçağdan beri kaba kuvvetle yaptığı mücadelelerde mağlub edemediği İslam alemini, bir iki asırdan beri açmış olduğu fikir savaşı ile dize getirmek istemektedir. Misyonerlik, sömürgecilik ve benzeri kuruluşlarıyla, büyük düşman olarak gördükleri İslam'ın temelini dinamit koymaya çalışmışlardır.¹⁸³

Bazı kimseler de, Kur'an emirlerinin sadece Araplara mahsus olduğunu, evrensel olmadığını iddia etmişlerdir. Hatta "**Kur'an, Arabın ilkel yaşantısına ve ahlak anlayışına göre hazırlanmıştır**", diyebilmişlerdir.¹⁸⁴

İslam Dininde reform isterken şunları da teklif edebilmişlerdir:

"Türkçe ezan, Türkçe ibadet, Kur'anın Türkçeye tercümesi, secdelerin sıralar üzerine yapılması, gündüzleri namaz kılınmıyarak halk konferansları düzenlenmesi, yalnız sabah namazlarının cemaatle kılınması, reforma uymak istemeyen yaşlı din adamlarının emekliye ayrılması, vaazlarda ve hutbelerde Atatürk'ün nutuklarına, tarıma, turizme ... yer verilmesi, Arapça Kur'an hafızlığının yasaklanması, Türk vatandaşlarının hacca gidişlerinin engellenmesi..."¹⁸⁵

Kur'an ayetlerine mana vermede ilmî olmayan yaklaşımlardan birisi de şöyle sergileniyor: "Bakara suresinin 184 ve bundan sonraki ayetlerinde, oruç tutmak emrediliyor ve orucun sayılı günler olduğu bildiriliyor. Ayetler, bütün bir ay oruç tutulacağını açık ve seçik söylemiyor. Sayılı günler denildiğine ve Arapçada "eyyam" kelimesi üç veya daha ziyade gün demek olduğuna göre, en az orucun üç gün olduğu, en çok da bir ay olduğu anlaşılabilir. Ayrıca, Ramazan bazı takvim uzmanlarının hesabına göre, Kur'an'ın nazil olduğu Eylül ayı olarak saptanabilir, saptanmalıdır."¹⁸⁶

İlhad hareketlerinin en korkuncu, Kur'an'ın arkasına saklanarak, onu asıl mecrasından saptırarak olan ilhadî izah tarzlarıdır. Bu faaliyetler, geçmişte sapık fırkalar tarafından icra ediliyordu. Bu gün ise, bunlar aynen varsa da, bazan İslamı, batılıların kaynaklarından öğrenen kendi insanlarımız tarafından ifa edilmektedir. Kur'an'ı ve onun ayetlerini ken-

183 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, s. 360.

184 İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, s. 23.

185 Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, s. 23.

186 F. Altay, *İslam Dini, Aydın Gençler İçin*, s. 37 vd.

di arzularına göre saptırarak izlenen yol, Kur'an'ı kendi mecrasından saptırmada en cazib yol olarak görünmektedir.¹⁸⁷

Bu arada, "**cevâmi'u'l-kelim**" olan Kur'an,¹⁸⁸ ayetleri tefsir edilirken, delilin delaleti de dikkate alınarak yanlış bir mana vermekten kaçınılmalıdır. Mesela bir ayette: **الذى جعل لكم من الشجر الاخضر نارا فاذا اتم منه توقدون** **Allah, size yeşil ağaçtan bir ateş yarattı da, şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz**,¹⁸⁹ buyurulmaktadır.

Bu ayette, su gibi ateşi söndürücü bir maddeyi ihtiva eden yeşil bir ağaçtan, yakıcı bir maddenin ortaya çıkışını beyan ederek ilahî kudretin harika bir eserini düşünmeye bir çağrı vardır. Durum böyle olduğu halde, ayetteki "**yeşil ağaçtan maksat**", **İbrahim (a.s.)**'dir; ateşten maksat onun nesli ve özellikle bir hidayet nuru olan Hz. Muhammed ve yakmaktan maksat da Peygamberimizin yaydığı İslam dinidir, diye yapılan te'vil, bir tevcih olup aslında sahih de olabilir. Ancak bu tevcih, ayetin yegane tevcihisi olamaz. Burada medlül doğru olsa da, delilin delaleti salim kabul edilemez. O halde bu tevcih sahibi ile, kurallara riayet eden bir müfessir arasında bir ihtilaf olacaktır.¹⁹⁰

Aynı şekilde, ilahî kudrete dikkatleri çeken diğer bir ayette:

مرج البحرين يلتقيان بينهما برزخ لا يبغيان

"İki denizi salıvermiş, birbirlerine kavuşuyorlar. Fakat aralarında birbirlerine karışmaya engel bir perde vardır."¹⁹¹ Buyurulmaktadır. Acı ve tatlı iki denizin birbirine karışmadığı ve bunlardan inci ve mercan gibi kıymetli madenler çıktığı ifade edilmektedir.

Yüce Allah'ın kevnî ayetlerinden harika bir durumun ifadeye konulduğu bu ayeti; iki denizden maksat **Hız. Ali** ve **Hız. Fatıma**'dır. İnci ve mercanan murat ise, **Hız. Hasan** ve **Hüseyn**'dir, şeklinde tevil etmek, nasıl geçerli bir tefsir olabilir?.. Çünkü ayetten böyle bir mananın çıkarılması için bir münasebet yoktur.

Hakiki ihtilafın doğmasına sebep olan durumlardan biri de, "**mukattaa**" harflerine, özellikle delilsiz olarak mana vermektir. Bilindiği gibi, bazı surelerin başında bir harf veya bir kaç harfin birleşmesinden meydana gelen rumuzlar bulunur. Müteşabihattan sayılan ve "**hurûfu mukatta'a**" denilen bu harflerin manaları konusunda çeşitli görüşler ile-

187 Cerrahoğlu İsmail, **Tefsir Tarihi**, II, s. 378.

188 Muhyiddin Ebu Abdillah Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci, **Kitabu't-Teysir fi Kavâ'id-i 'İlmi't-Tefsir**, haz., İsmail Cerrahoğlu, Ankara, 1974, s. 67.

189 **Yasin**, 60.

190 Bilmen Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, I, s. 160.

191 **Rahman**, 19-20.

ri sürülmüştür.¹⁹²

Mukattaa harfler; başında buldukları sûrelerin isimleri veya Yüce Allah ile Resulü arasında hususi rumuzlardırlar, diye görüşler vardır. Daha başka görüşlerin de serdedildiği bu harflerin manalarının, kesin bir şekilde belirlenmesinin mümkün olmadığı husunda görüş birliği vardır. İşte bu harflere, kabul edilir hiç bir münasebeti olmayan bir takım anlamlar vermek, muteber olamıyacak bir tefsir tarzıdır.

Sözgelimi, Hâ-Mîm" harfleriyle başlayan bir sûrenin bu harflerini; "Hâ", Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında olan harb; "Mîm" harfini de, Mervan'ın valiliği anlamında anlamak, aslında dayanağı olmayan, dolayısıyla ilmî bir değer taşımayan kasıtlı indî bir görüştür.¹⁹³

SONUÇ

Genel olarak Kur'an ayetleri arasında, ilk nazarda var sanılan ihtilaflara "Müşkilü'l-Kur'an" denir. Gerçekte ise, ayetler arasında hakikî anlamda bir ihtilafın, bir çelişkinin olamıyacağı malumdur. Nitekim ayetler arasında görülen ihtilafların, aslında bir ihtilaf olmadığı, yapılacak her bir araştırma ve inceleme sonunda hemen ortya çıkacaktır.

"Zahirî ihtilaflar" denilen ve gerçek anlamdaki ihtilaflarla bir ilgisi bulunmayan bu ihtilaf keyfiyetinin doğmasına; kıraat farklılıkları, hakikat-mecaz, müşterek lafızlar, muhkem-müteşabih, açıklanan konunun nevi ve safhaları, nâsîh-mensûh gibi durumlar sebep olmaktadır.

Bir de esas itibariyle, ayetler arasında değil de, ayetlerin tefsirleri arasında görülen ve liyakatlı müfessirlerin tefsirlerine muhalif olan "hakikî ihtilaflar" vardır. Bunlar genelde İslamî ilimleri tahsil etmiş alim müfessirlerin tefsirleriyle, bilhassa cehalet ve kötü niyetin hakim olduğu bazı kimselerin ayetlerle ilgili tutarsız sözleri arasında var olan çelişkilerdir.

Tefsirler arasındaki hakiki ihtilafın da bir takım sebepleri vardır. Bunları da şöylece özetleyebiliriz:

Bazı müfessirlerin; tefsirle ilgili hadis ve diğer rivayetleri bilmemesi, tefsir bilgi ve kültürünün yetersiz olması, içtihadî bir konuda gerekli ku-

192 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 134; Cerrahoğlu İsmail, *el-Hurufu'l-Mukatta'a*, Diyanet Dergisi, sayı, 104-109.

193 Bak; Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, s. 160.

ralları bilmemesi ve uygulamaması, ayetin öncesi ve sonrasıyla olan mana bağına dikkat etmemesi, ayetleri kendi yanlış kanaatına uydurmaya çalışması ve İslam dinine aslında düşman olması gibi sebepler sayılabilir.

Bu son asırlarda, başta Kru'an ilimleri olmak üzere İslamî ilimleri ve İslamiyeti, liyakatle dünyaya sunacak alimler kadrosunu yetiştirme görevini genelde ihmal eden İslam dünyası, iyice bilmelidir ki, özellikle Batı, kaba kuvvetle mağlup edemediği Doğuyu, bir kaç asırdan beri fikir savaşıyla dize getirmeye çalışmakta, maddî ve manevî imkanlarının iştirakiyle oluşturduğu bir takım kuruluşlarıyla, bu hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Biz bu yazımızla, Müşkulu'l-Kur'an konusuna bir makale sınırları içerisinde temas edip açıklık getirmeye çalıştık. Oysa konu bir makale boyutlarının üzerinde ele alınarak ayrıntılı bir şekilde işlenmeye layıktır. Böylesi bir çalışmanın da, daha faydalı olacağı malumdur.

KİTABİYAT

- Abdunnafi Efendi, *el-Eseru'l-Mu'teber*, İstanbul, 1301.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut, trs. (Ahmed b. Hanbel)
- Aliyyu'l-Kaarî, *Şerhu Nuhbe*, İstanbul, 1327.
- Alûsî Ebu'l-Fazl Şihabuddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî*, I-IX, Bulak, 1301.
- Ateş Süleyman, *İşâri Tefsir Okulu*, Ankara, 1974.
- Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri, İstanbul, 1969.
- Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatu'l-Müfessirin*, I-II, İstanbul, 1973.
- Buharî Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahih*, I-VIII, İstanbul, 1315'ten ofset baskı.
- Bursevî İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul, 1330.
- el-Cahız Ebu Osman, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Kahire, 1948.
- Cemaleddin Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-Mısırî, *Lisanu'l-Arab*, Bulak, 1308.

Cerrahoğlu İsmail, **Tefsir Usulu**, Ankara, 1983.

Tefsir Tarihi, I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Cessas Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Hanefî, **Ahkamu'l-Kur'an**, Beyrut, trs.

Çakan İsmail Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İstanbul, 1982.

Darimi Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, **Sünenu'd-Darimi**, I-II, Beyrut, trs.

Ebu'l-Alâ Mevdudî, **Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlam ve Tefsiri**, müşt., terc., İstanbul, 1981.

Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, **es-Sünen**, I-IV, Beyrut, trs. (**Ebu Davud**).

Ebu Hayyan, **el-Bahru'l-Muhît**, es-Sa'de, 1328.

Ebu Zehv Muhammed, **el-Hadîs ve'l-muhaddisün ve 'inâyetu'l-ümmeti'l-islâmiyye bi's-sünneti'n-nebeviye**, Mısır, 1958.

el-Ensâri Ebu Yahya Zekeriyya, **Fethu'r-Rahman fi keşfi mâ yetenisu fi'l-Kur'an**, tah., eş-Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûni, Beyrut, 1983.

Geylânî Muhammed Seyyid, **Zeylu'l-Milel ve'n-Nihal**, Mısır, 1961.

Gölpınarlı Abdülbakî, **Fazlullah Hurûfi'nin Oğluna Bir Mektub**, Şarkiyat Mecmuası, 1956.

Hafız ez-Zehabî, **Mizanu'l-i'tidal fi Nakdi'r-Ricâl**, Mısır, 1963.

Hakim Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri, **Kitabu Ma'rifeti'l-Hadis**, Medine (Haydarabad baskısından ofset),

İbn Faris, **Mekâyisu'l-Luğa**, Haleb, 1366.

İbn Hacer el-Askalanî, **Fethu'l-Barî Şerhu Sahihi'l-Buharî**, I-XVII, Mısır, 1959.

Tehzibu't-Tehzî, I-XII, Beyrut, Haydarabad 1327'den ofset baskı.

İbn Hazm Ali, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**, Mısır, ters.

İbn Kesîr İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, **Tefsîru'l-Kurani'l-Azîm**, I-VII, Beyrut, 1970, ikinci baskı.

Hadislerle Kur'an Tefsiri, Bekir Karlığa Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1983.

İbn Mâce Ebu Abdillâh el-Kazvinî, **es-Sünen**, I-II, tah., M. Fuad

Abdulgazi, Kahire, 1952.

İbn Sa'd Muhammed, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, I-IX, Beyrut, 1960.

İsfehânî Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an**, neşr., Dr. Muhammed Ahmed Halefella, Daru'l-Kütüb, 1970.

el-Kafiyeci Muhyiddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman, **Kitabu't-Teysîr fi Kava'idi 'ilmi't-Tefsîr**, haz., İsmail Cerrahoğlu, Ankara, 1974.

Kaasimî Cemaleddin, **el-Kavâ'id**, Dimeşk, 1935.

Kurtubî Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **Câmi'u Ahkami'l-Kur'an**, 3. baskı, Mısır, 1967.

İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim, **Te'vîli Müşkili'l-Kur'an**, 2. baskı, nşr., Seyyid Ahmed Sakra, Kahire 1973.

Tefsîru Garîbi'l-Kur'an,
el-Me'âni'l-Kebîr, Haydarabad, 1368.

el-Ma'ârif, Kahire, 1353.

Edebu'l-Katbl, Rahmaniyye, 1355.

Mekkî b. Ebî Talib, **Müşkilü İ'rabi'l-Kur'an**, I-II, tah., Yasin Muhammed es-Sevvas, trs.

Müslim b. Haccac el-Kuraşî, **el-Cami'u's-Sahîh**, I-V, tah., M. Fuad Abdulgazi, Kahire, 1955.

Okiç Muhammed Tayyib, **Bazı Hadis Meseleleri**, İstanbul, 1959.

Subhi Salih, **Mebahis fi ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1965.

Suyutî Celaluddin Abdurrahman, **el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'an**, Mısır, 1318.

el-Hasaisu'l-Kubrâ, Meymeniyye, 1314.

ed-Dürrü l-Mensûr,

Şafii Muhammed b. İdris, **er-Risâle**, tah., Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, 1940, el-Umm sonunda.

Taberî Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, **Cami'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an**, Mısır, 1321.

Tahâvî Ebu Cafer, **Müşkilü'l-Asâr**, 1333 Haydarabad baskısından ofset, Beyrut, trs.

Tahanevî Muhammed b. Ali, **Keşşâfu İstılâhati'l-Funûn**, tas., Mevlevî

Muhammed, Vecîh Abdulhak Mevlevî Gulam Kadir, Kalküta, 1762, ofset baskı, İstanbul, 1984.

The Ancylopedia of İslam.

Tirmizi Ebu İsâ, **el-Cami'u's-Sahîh**, I-V, Beyrut.

Yıldırım Suad, **Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş**, İstanbul, 1985.

ez-Zehebî Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, 3. baskı, 1976.

ez-Zebidî Seyyi Murteza, **Tacu'l-'Arûs**, Beyrut, 1966.

ez-Zebidî Zeynuddin Ahmed b. Abdullah, **Sahihi Buhari Muhtasari Tercridi Sarih Tercemesi ve Şerhi**, müt., Kamil Miras, 2. baskı, Ankara, 1970.

ez-Zerkânî Muhammed Abdu'l-'Azîm, **Menâhîlu'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'an**, Mısır, 1957.

ez-Zerkeşî Bedruddin Muhammed, **el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an**, I-IV, tah., M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, 1957.

ez-Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, **Esâsu'l-Belağa**, Daru'l-Kütüb, 1341.